

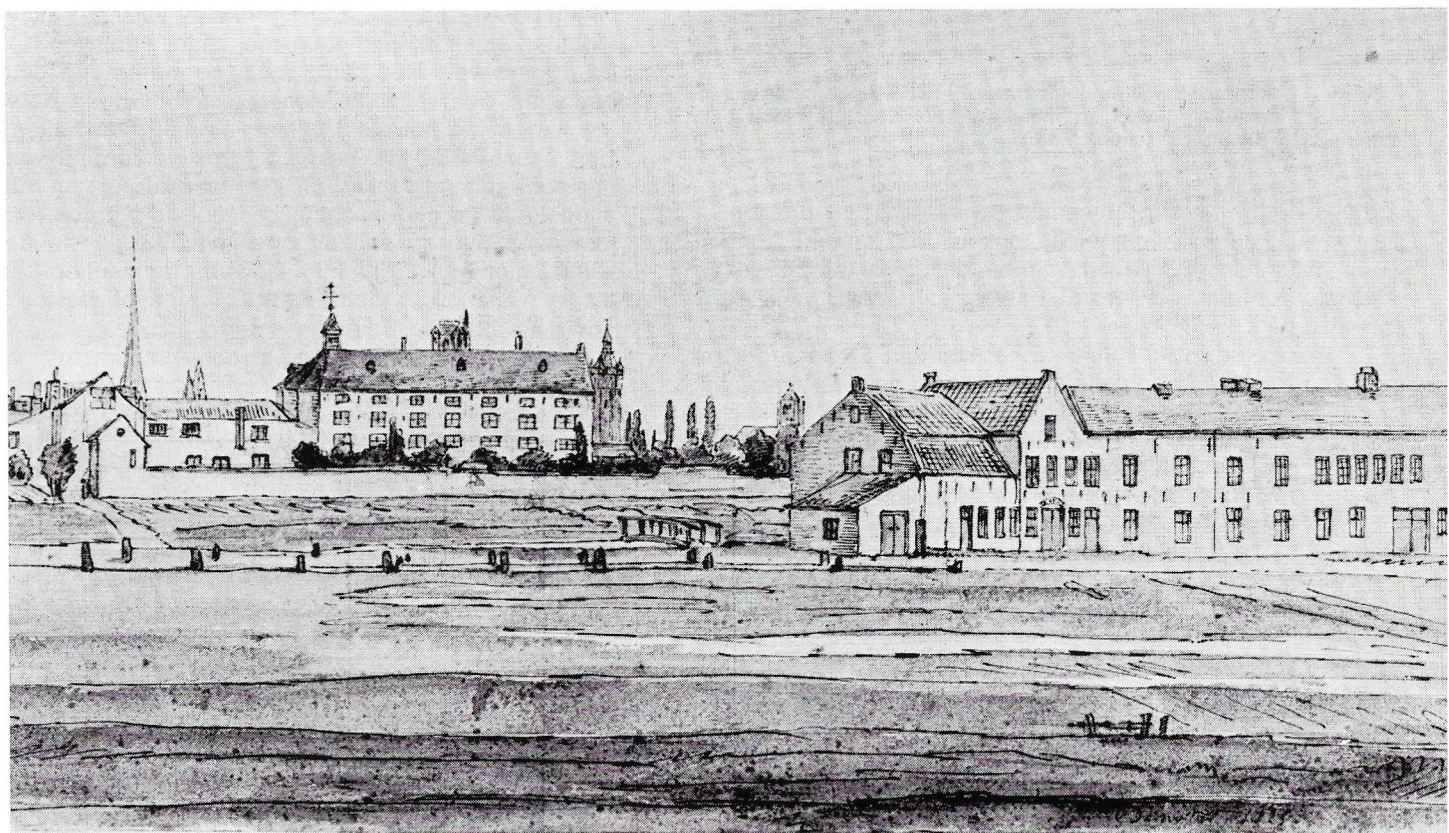
Te gast bij broeders, kartuizers en fabrikanten

Het Museum Meerhem

Wie enigszins vertrouwd is met de geschiedenis van Gent weet, dat zeer vele Gentse bouwwerken kunnen bogen op een rijk, gevarieerd en vaak fascinerend historisch verleden. Dit geldt niet enkel voor tal van alombekende grote monumenten zoals het statige Belfort, waar eens bij brand en gevaar de alarmlagen van Klokke Roeland weergalmden, of de Sint-Baafskathedraal, waar Keizer Karel in 1500 werd gedoopt en het beroemde Lam Gods een lokaas vormt voor de toeristen, maar ook voor kleinere gebouwen zoals het Pand van de Geschoeide Karmelieten in het Patershol, het Groot Vleeshuis op de Groentenmarkt, vele gildehuizen, de Vismarkt op het Sinte-Veerleplein, enz. Een zeer typisch voorbeeld uit deze laatste groep is het Instituut Sint-Jan de Deo op het Fratersplein te Gent. In de loop der eeuwen groeide dit klooster uit van een plaats waar in de middeleeuwen zwakzinnige patiënten verzorgd werden tot... een modern psychiatrisch instituut in 1977. Ondertussen deden de gebouwen dienst als kartuizerklooster, Kazerne, hospitaal, katoenspinne-

rij, hotel, zetelplaats voor de ondertekenaars van de Vrede van Gent en opnieuw verzorgingscentrum voor bejaarden en zwakzinnigen. Deze lange lijst van verschillende bestemmingen, die van in de middeleeuwen aan dit complex werden toebedacht, vormt het bewijs dat zelfs oude gebouwen steeds weer aangepast kunnen worden aan een nieuwe functie. Sinds kort is er zelfs in een klein gedeelte van dit eeuwenoude klooster een museum ondergebracht, het Museum Meerhem.

De initiatiefnemers, nl. de broeders Hiëronymieten van het Instituut Sint-Jan de Deo, hadden de bedoeling hiermee tegemoet te komen aan de talrijke vragen van de bezoekers over de geschiedenis van de kloostergebouwen en hun bewoners. Op één van de meest typische plaatsen van het Instituut en zelfs van gans Gent werd daarom dank zij veel denkwerk en inspanningen een klein, doch boeiend museum tot stand gebracht, namelijk juist onder het prachtig neraissancegewelf van de kapel waar eeuwenlang de kartuizers psalmomierden en nadien Lieven

De Noter, 1825. Gezicht op het Oud Kartuizerklooster van op de Blaisantvest. (Gent, Stadsarchief, Atlas Goetghebuer)

Met eenvoudige middelen wordt het wel en wee van de kloostergebouwen en hun bewoners door de tijden heen geïllustreerd. (cliché Fed.)

Bauwens zijn befaamde spinmolens liet draaien. De inrichters nodigen ons uit om op een zondagmiddag het museum te bezoeken en er geconfronteerd te worden met een deel van Gents geschiedenis.

Op het Fratersplein — het Instituut Sint-Jan de Deo is gelegen op enkele passen van de Sint-Vincentiuskliniek — kan men eventueel de auto stellen onder de statige wit geschilderde platanen, die daar als schildwachten staan opgesteld rondom het standbeeld van de Gentse minderbroeders en indianenpater Pedro de Gante of Pieter van Gent (1482-1572). Dit beeld, werk van Albert De Smedt uit Sint-Niklaas, is een kopie van het beeld dat in 1975 te Mexico-City werd ingehuldigd op de Calle de Gante. Het stelt deze onsterfelijke Vlaming voor als opvoeder van de Indiaanse jeugd. Even verder in een nis in de donkere gevel in bruine baksteen van het Instituut Sint-Jan de Deo bemerkt men een prachtig Maria-beeld uit de zeventiende eeuw. Het pand waar we aanbellen was in de zeventiende en achttiende eeuw evenals nu een dienstgebouw, dat buiten het eigenlijke klooster was gelegen. Aan de linkerzijde bevonden zich de woning van de portier, paardestallen en

remises, aan de rechterzijde een bergplaats en het vrouwenverblijf. Langs een sfeervolle voorhof betreedt men de vroegere verblijfplaats van de kartuizer-prior. De bekende Lieven Bauwens liet in de inkomhal in 1803, ter gelegenheid van een bezoek van Napoleon aan de spinnerij, die hij in de kloostergebouwen had ondergebracht, een prachtige hangende trap oprichten in empirestijl. Deze werd ontworpen door de Franse ingenieur Dieudonné. Het duurste eike-, ebben- en acajouhout werd erin verwerkt. Een broeder loodst ons uiteindelijk doorheen enkele lange gangen naar ons eigenlijk doel: het Museum Meerhem, een kleine zaal juist achter de kapel gelegen.

De geschiedenis van het gebouwencomplex en zijn bewoners werd onderverdeeld in zeven perioden. In het museum werden analoog hiermee zeven standen ontworpen. De toonkasten van elke stand werden door beeldhouwer en stijlmeubelmaker Jérôme Rieux gerealiseerd in de meest typische stijl van de besproken periode en voorzien van de blazoenen van de respectievelijke bewoners van de gebouwen.

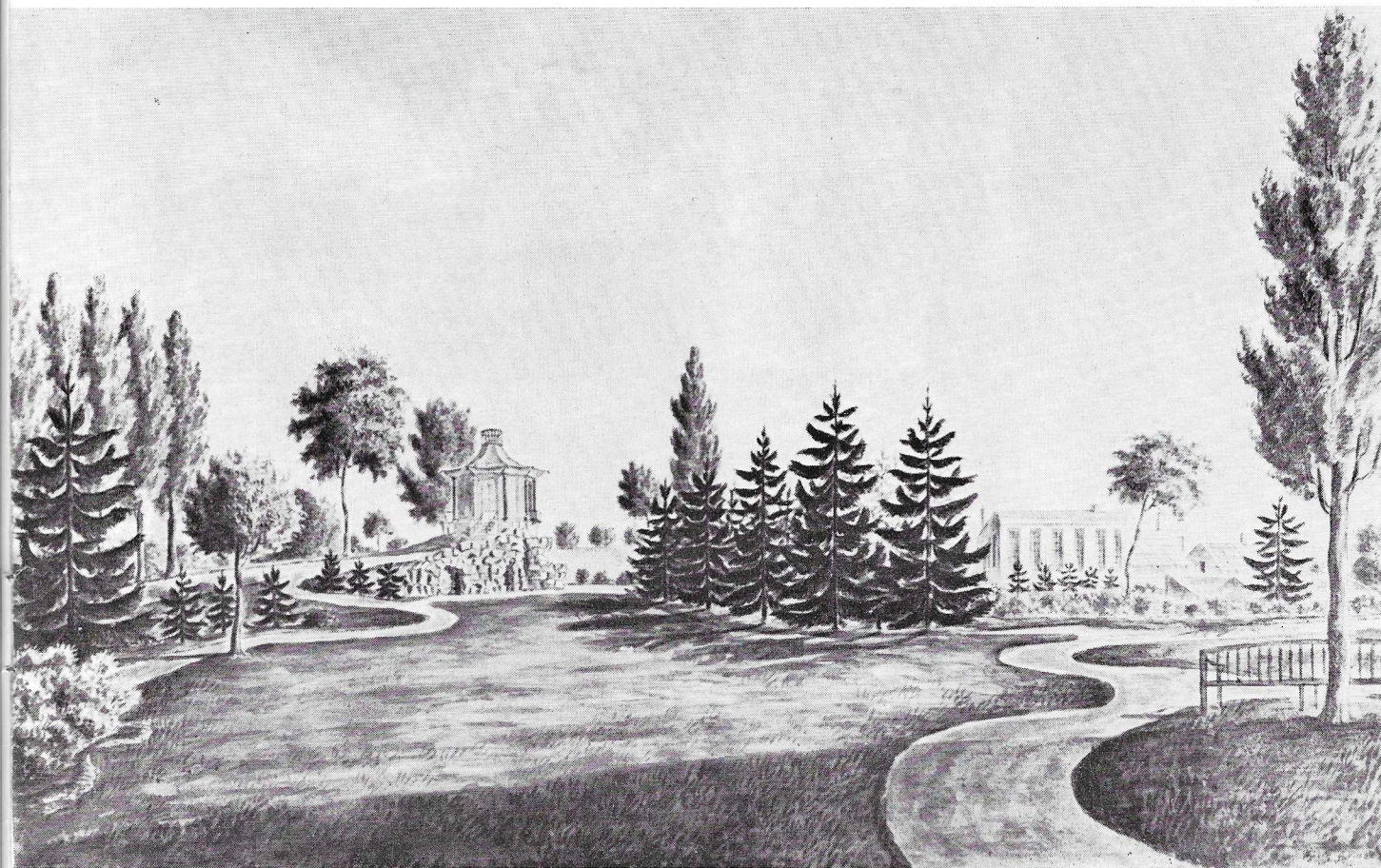
De eerste gebouwen van het klooster op het Meerhem werden reeds in de vijftiende eeuw opgericht door de broeders van de Derde-Orde. Na her en der in het Gentse gehuisd te hebben, konden deze volgelingen van Sint-Franciscus omstreeks 1456 hier een stuk grond aankopen. Enkele jaren later bouwden ze er een klooster op, waaraan ook een « weverscapelle » paalde. Een gedeelte van de oude kloosterkelder is tot heden toe intact gebleven.

De fraters van Meerhem, zoals ze weldra werden genoemd, voorzagen in hun levensonderhoud door het weven van het alom bekend Gents grauw laken. Hun apostolaatswerk bestond in de verzorging van mentaal gehandicapten of van mensen die in de middeleeuwen als dusdanig beschouwd werden. De kloostergemeenschap zelf bleef afhankelijk van de « Frèremineuren » die hun klooster hadden op de plaats waar zich thans het Gerechtshof bevindt. Toch bezaten de fraters een eigen huiszegel. Een afbeelding ervan vindt men in het museum tussen de vele foto's, voorwerpen en documenten die het leven van de fraters belichten. In het veld van dit zegel bevindt zich Joannes de Doper. In de linkerhand houdt de heilige een plaketaal waarop het Lam Gods staat afgebeeld.

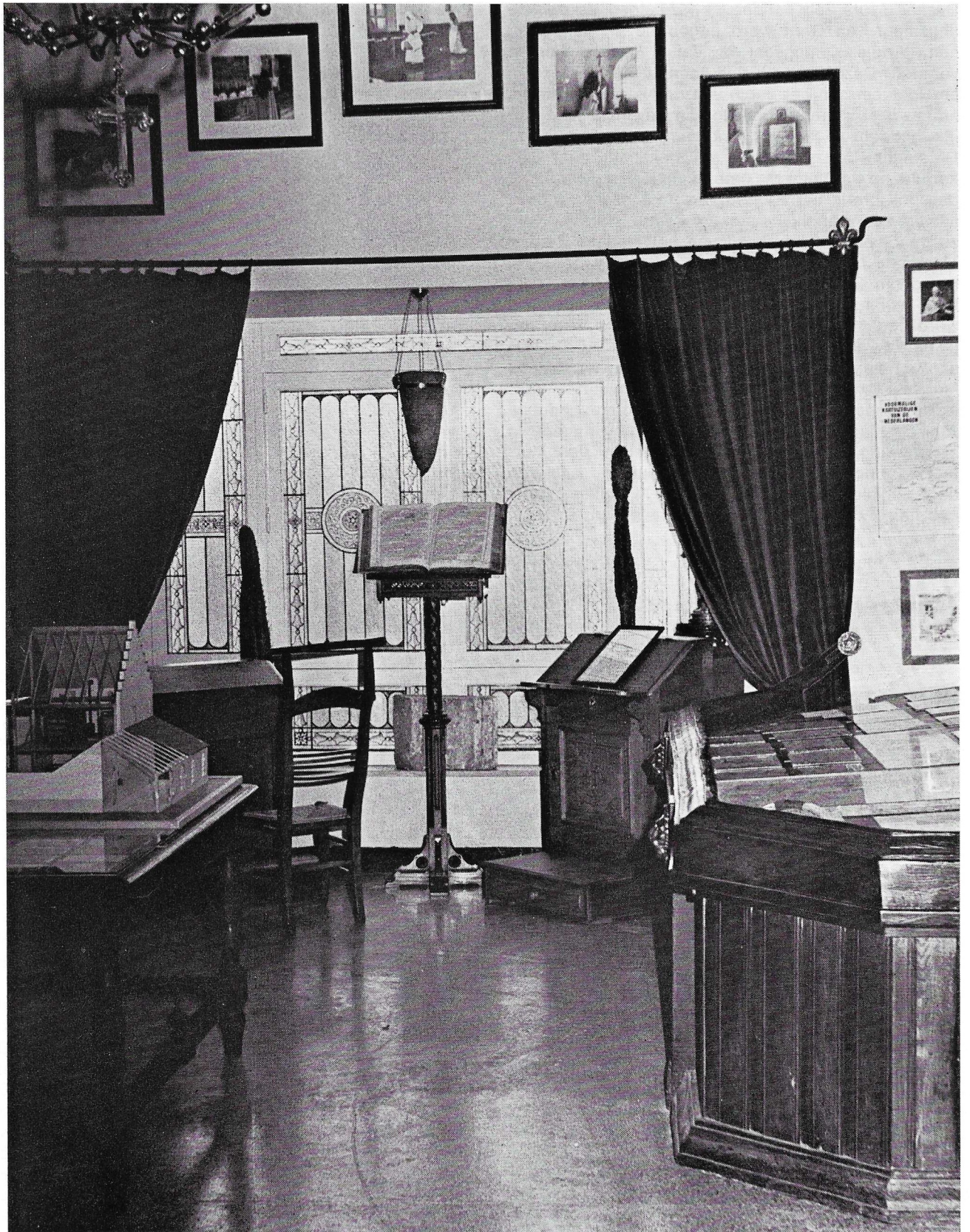
De godsdiensttroebelen tijdens de tweede helft van de zestiende eeuw hadden een nefaste invloed op de gemeenschap van het Meerhem. In 1579, onder de Gentse Calvinistische Republiek (1577-1584) van Ryhove en Hembyze, zweerden twee van de drie fraters, die nog op het Meerhem verbleven, hun geloof af. De overblijvende broeder, Gillis vander Meersch, werd uit het klooster verjaagd. Toen echter hertog Alexander Farnese in Vlaanderen de orde kon herstellen, keerde broeder Gillis naar Gent terug, en schonk het kloostergoed aan de kartuizers, op voorwaarde dat dezen zouden instaan voor zijn levensonderhoud.

De kartuizers zelf hadden in 1578, toen de omwalingsmuur van Gent werd uitgebreid en verbeterd, hun kartuis Koningsdal of Vallis Fegalis moeten verlaten. Deze bevond zich toen tussen Ekkerghem en Rooigem aan het begin van de Nekkersputstraat, en lag juist in het schietveld van de artillerie. Tijdelijk hadden ze een onderkomen gevonden in de Geldmunt. De ruimte en het geld om daar een kartuis op te bouwen ontbraken. Ze aanvaardden dan ook gretig het aanbod van frater Gillis. In 1584 namen zes monniken van de « witte stilte », zoals ze genoemd worden, bezit van het klooster op het Meerhem, dat dadelijk door de bevolking de naam kreeg van **Chartreuse**. Ze zouden er blijven tot 1783 toen hun orde op bevel van keizer-koster Jozef II werd opgeheven. Reeds vanaf 1602 togen deze volgelingen van de H. Bruno (Keulen, ca. 1030-1101) aan het werk om het klooster uit te bouwen volgens hun levenswijze. Weldra verscheen de eerste kluis in de vroegere kloostertuin. Het grootste gedeelte van de dag brengen deze monniken immers in afzondering door. Ze betrekken daartoe een kluis die in principe bestaat uit vier plaatsen: een studeer- en bidvertrek; een eigenlijke woonkamer met bed, kleerkast, bibliotheekje, eettafel en fornuis;

een opslagplaats en een werkplaats. Een korte overdekte galerij geeft uit op een tuintje. Op het Meerhem werden veertien kluizen gebouwd rondom een centraal gelegen boomgaard. Gelijktijdig met de bouw van de kluizen werd ook aan de kloosterkerk gemetseld. Het zou echter tot in 1659 duren vooraleer er werkelijk vaart werd gezet achter de voltooiing van de kerk in laat-renaissancestijl met duidelijke invloed van de barok. Veertien barokvensters zorgden voor de verlichting en een kleine barokke klokkentoren herbergde de kartuizerklokken. Van in het Museum Meerhem kan men de prachtige gewelfribben met symmetrische siermotieven in witte zandsteen bewonderen. In de stand aan de kartuizers gewijd vraagt niet enkel een maquette van de kartuis onze aandacht, doch ook een groot aantal voorwerpen die typisch zijn voor het kartuizerleven, zoals het deurslot met de « vertevelle », nl. een passe-partout die op alle kartuizerkluisdeuren waar ook ter wereld past, of de kartuizerbrevier van 1757. Er ligt zelfs een **Leven van St.-Bruno** uit 1673, geschreven door de kartuizer Peter Mallant en opgedragen aan de prior van de kartuis op het Meerhem, Hugo van Molingen.

J.J. Wijnants, 1822. Akwarel van de tuin, door Lieven Bauwens aangelegd achter de vroegere kartuizerkapel. Op de achtergrond links het Chinees paviljoen, rechts: de serres. (Gent, Stadsarchief, Atlas Goetghebuer)

Bij de afdeling, gewijd aan het kartuizerleven. (cliché Fed.)

Boven het toonrek wordt aan de hand van kleurfoto's het dagelijks leven van de kartuizers geïllustreerd. Wist u ook dat er te Brugge kartuizerinnen waren, en dat de Chartreusenbrij te Gent als een ware lekkernij werd beschouwd. Hier volgt het recept naar Lodewijk Lievevrouw Coopman :

« Om dezen brij te maken, namen zy (de chartreusen) eenige ponden amandelen, stampen die in eenen groten steenen mortier, en vermengden ze goed met goed versch Engels bier (ale) ; dit gepaseerd door den teemst, kookte men deze amandelenmelk, in plaetse van zoetemelk, den rys zoo veel er noodig was om eenen goeden dikken bry te maken. Specerysmaek naer geliefte. »

Op 28 april 1783 deed Jozef II alle kontemplatieve orden, waaronder de kartuizers, afschaffen. De twaalf kartuizermonniken die de **Chartreuse** bevolkten werden in de gelegenheid gesteld tot een andere niet-gesupprimeerde orde toe te treden. De bezittingen, o.m. vierenveertig van de honderdvijfenzestig schilderijen, waaronder een Maarten de Vos, een Nicolaas De Liemaecker, een Jan Van Eyck werden openbaar verkocht.

De kartuis werd een nieuwe functie toebedacht. De ruime gebouwen konden uitstekend dienst doen als kazerne. Reeds in 1785 vond er een regiment Toskaanse dragonders logies. Tussen 1792-1796 deden de kloostergebouwen dienst als militair hospitaal. Aan deze periode herinneren nog de enorme roodkoperen koffieketel in de haard, en het ingenieus opvouwbaar boomzaagje, zowel door één persoon als met twee mensen te gebruiken.

Op 17 maart 1797 werd het gehele kloosterdomein in loten verdeeld en verkocht. De kartuis zelf werd verworven door de familie Bauwens die er een leerlooierij inrichtte. Lieven Bauwens (1769-1822) deed de kerk in verdiepingen onderverdelen. De boogvensters werden door fabriekvensters vervangen. Vanaf 1800 werden hier de eerste spinmolens of mule-jenny's van het vasteland opgesteld. Verscheidene honderden arbeiders, sommige bronnen spreken zelfs van 543 arbeidskrachten, vonden hier werk. De vernuftige Lieven Bauwens wist maar al te goed dat de toekomst van de textielnijverheid in de mechanisatie lag. Hij aarzelde niet om in Engeland bij James Watt & Boulton een stoommachine te bestellen en ze als aandrijvingsbron achter de gewezen Kartuizerkerk te monteren. Met zijn produkten verwierf Bauwens roem op roem. Naar 't schijnt droeg zelfs madame Bonaparte, de keizerin, zijden kousen die in het ex-kartuizerklooster geweven waren.

Lieven Bauwens hield van pracht en praal. In zijn glorieperiode kon het geld niet op. Perken met bloemen en planten, een uitgestrekte Engelse tuin, een Chinees paviljoen, rijkversierde meubelen, maakten van de sobere kartuizergebouwen een prinselijke verblijfplaats, waarin verschillende vooraanstaande personaliteiten logeerden tijdens hun openthoud te Gent.

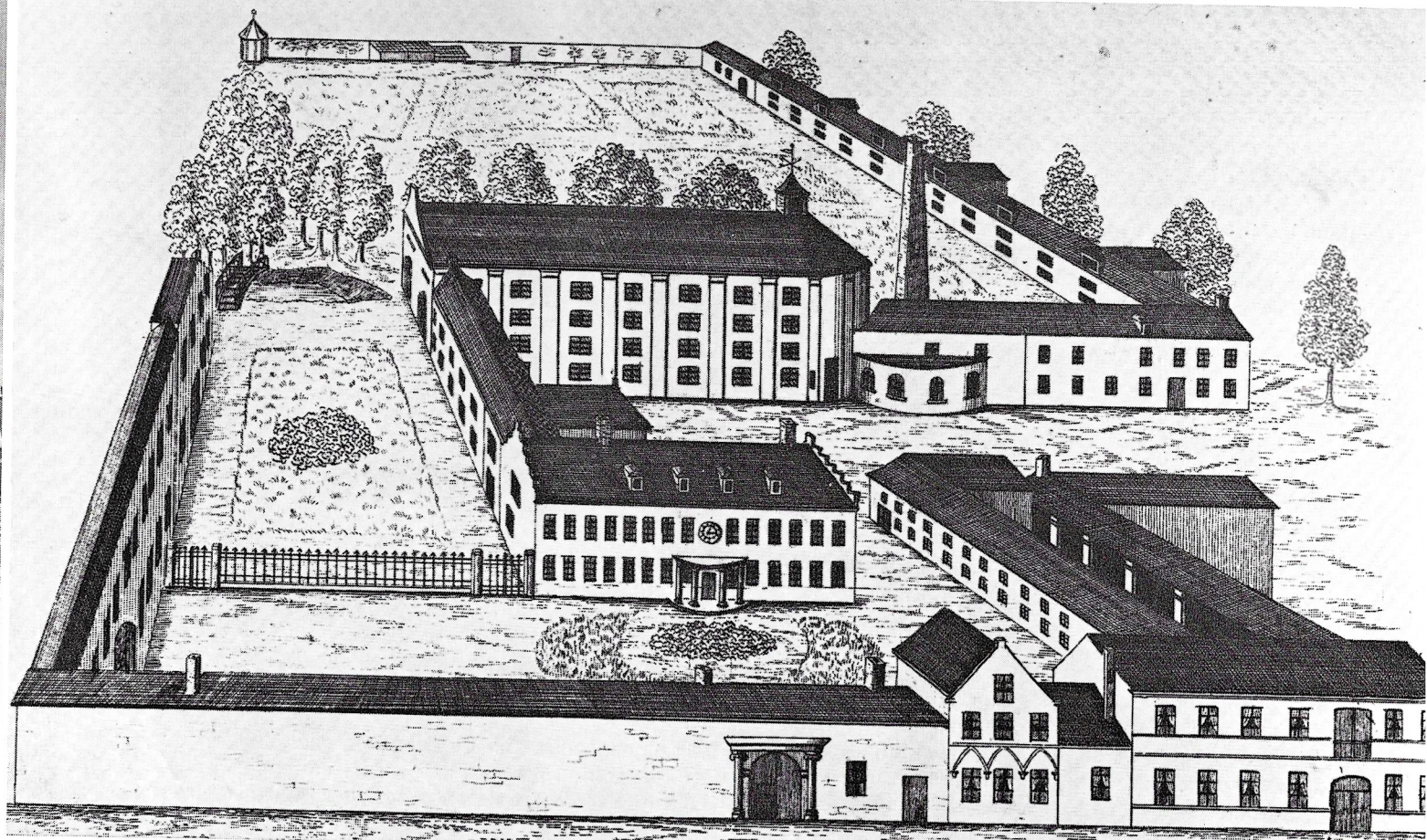
Doch in 1810 begon de katoennijverheid te kwijnen. Immers de gevolgen van Napoleons kontinentale blokkade bleven niet uit. Bauwens kende tegenslag op tegenslag. De fabriek werd gesloten en van rechtswege aangeslagen.

In 1814 werd het woonhuis van Lieven Bauwens toegewezen aan de Engelse afgevaardigden, die te Gent verbleven om met de Amerikaanse gevolmachtigden te onderhandelen over de vredesvoorwaarden van de zogenaamde Tweede Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog (1812-1814). Voor de Amerikanen was deze oorlog vrij ongunstig verlopen daar niet alleen van de verhoopte verovering van Canada niets in huis was gekomen, maar de Engelsen zelfs Washington in brand hadden gestoken. Op 24 december 1814 werd in één van de mooiste salons van de kartuis de Vrede van Gent op grondslag van een status quo ondertekend, waarbij een einde werd gesteld aan alle krijgsverrichtingen en een aantal hangende discussiepunten naar speciale commissies werden verwezen.

De gebroeders Bossaert zouden vanaf 1814 de spinnerij van Lieven Bauwens overnemen om ze op hun beurt in 1844 te verkopen aan de broeders van Sint-Jan de Deo. Ondertussen zou echter nog de bekende muziekinstrumentenmaker Adolf Sax (Dinant 1814-1894) als technicus in de fabriek werkzaam zijn.

De gemeenschap van de broeders van Sint-Jan de Deo was in 1823 gesticht door kanunnik Triest (1760-1836). Als patroonheilige van deze nieuwe gemeenschap had de stichter de Spaanse monnik Juan Ciudad of Jan de Deo (1495-1550) gekozen. Deze had met de verpleging van arme zieken en zwakzinnigen zijn heiligenaureool verdiend. In navolging daarvan werd de oude kartuis ingericht als rusthuis voor bejaarden. Maar ook een aantal mentaal gehandicapten werd hier verzorgd. Verder hielden de broeders zich bezig met huis aan huis verpleging.

De oude fabriek van Lieven Bauwens werd opnieuw omgevormd tot een kapel, behalve de laatste tien meters waar men de indeling in verdiepingen behield. Op de bovenste verdieping werd in 1976 het museum ingericht. In 1867 konden de broeders het hoofdaltaar, met motieven in Lodewijk-XVI-stijl aanschaffen en in de kapel plaatsen. Het kostbaarste stuk dat zich in de kapel bevindt is het draaitabernakel. Het is met bladgoud en platina belegd en afkomstig van de Heilig Kerst te Gent. Onder leiding van de beeldhouwer Matthias Zens (1839-1921) werden de lambrizing en het meubilair van de kapel uitgesneden in Slavonische eik. Een prachtig houten H. Hartbeeld door Zens gesneden en gepolychromeerd alsook zijn beeldhouwersstoel zijn nog in het Museum Meerhem te bezichtigen. Onze aandacht wordt ook getrokken door een schilderijtje van H. Boulanger (1837-1874), die dit gezicht op het neerhof van het klooster schilderde, toen hij hier een tijdlang werd verpleegd.

Het bedrijf van de gebroeders Bossaert, gezien in vogelperspectief vanuit het Zuiden. Men bemerkt het poortgebouw en de dienstgebouwen, het woonhuis (oude priorij) en het fabriekskompleks (de vroegere kartuizerkapel). Stadsarchief Gent, Atlas Goetghebuer.

De zevende en laatste stand in het museum is gewijd aan het leven van de broeders Hiëronymieten (een orde die gesticht werd door Mgr. Delebecque - 1798-1864) en aan het vrome leven van de Venetiaanse heilige Hiëronymus Emiliani (1486-1537). In 1946 namen de broeders Hiëronymieten het instituut over van de broeders van Sint-Jan de Deo. Evenals deze laatsten staan ze in voor de verzorging van psychiatrische patiënten. De moderne tendensen in de psychiatrische geneeskunde, volgens welke de verschillende therapeutische vertakkingen een grote rol krijgen toebedeeld, worden op de voet gevolgd. Nog zeer onlangs kwam in de oude kartuizertuin een uniek revalidatiecentrum tot stand, voorzien van een bar, zalen voor relaxatie, voor pre-professionele therapie, groepstherapie, hydrotherapie, enz.

De allerlaatste verwezenlijking in de oude Chartreuse is tenslotte de oprichting van het Museum Meerhem. Het is geen museum geworden met grootse, hypermoderne allures. Dat lag ook niet in de bedoeling en de mogelijkheden van de inrichters. Met zeer

eenvoudige middelen wordt hier echter in één ruimte het wel en wee van de kloostergebouwen en hun bewoners door de tijden heen geïllustreerd. Sommige standen werden wel ietwat te wijd uitgesponnen. Toch blijft het geheel boeiend en sympathiek. Een bondige catalogus, geïllustreerd door G. Bracke, verduidelijkt de vele tentoongestelde voorwerpen, dokumenten en afbeeldingen. Een bezoek aan het Museum Meerhem is aan elkeen die wat meer wil weten over de kartuizers, over Lieven Bauwens, over de fraters of over het instituut, warm aan te bevelen.

Toegankelijk op zondagnamiddag van 14 tot 17 uur of op aanvraag. Zich wenden tot konservator broeder M. d'Haese, Fratersplein 9, 9000 Gent. Tel. (091) 25.82.96.

René DE HERDT